

Neolit i początki epoki brązu

ŚLAWOMIR KADROW

OBIEKT KULTURY MALICKIEJ NA STANOWISKU NR 20 W RZESZOWIE

Stanowisko nr 20 w Rzeszowie (niekiedy wzmiankowane w literaturze jako nr 17 lub 18) odkryte zostało przypadkowo w trakcie prac ziemnych na terenie zakładów WSK w 1962 roku¹. Położone jest ono około 300 m na SW od stan. nr 16 w Rzeszowie i przedzielone było od niego dolinką potoku Rudka (ryc. 1) (na lessowej terasie nadzalewowej lewego brzegu Wisłoka). W czasie badań ratowniczych T. Aksamit wyeksplorował przydenną część (0,80-1,00 m głębokości) jamy². W partii stropowej miała ona zarys okrągły o średnicy ponad 2 m. Jej dno było nierówne. Wypełnisko posiadało charakter jednolity. Obiekt ten stanowił zapewne część większej całości, składającej się na wziemne ślady po gliniankach otaczających tzw. długie domy³. Materiał zabytkowy zalegający przydenną partię jamy stosunkowo najpełniej odzwierciedlał sferę aktywności mieszkańców⁴. Pozyskano stąd 89 fragmentów ceramiki, 26 wyrobów krzemiennych i jeden topór rogowy.

CERAMIKA

W zespole zabytków ceramicznych znajdują się 4 (4,49%) fragmenty naczyń kultury ceramiki wstęgowej rytej (dalej: KCWR) lepiące w sposób właściwy dla jej grup technologicznych D, E, X⁵. Stanowią one niewielką domieszkę wśród pozostałości trwałego osadnictwa kultury malickiej (dalej: KML)⁶. W zestawie naczyń KML na tym stanowisku występują naczynia delikatne (32 fragmenty, tj. 37,65%) oraz tzw. grubej roboty (53 fragmenty — 62,35%). Do naczyń delikatnych należą pucharki o dwustożkowatym brzuścu i nisko umieszczonym jego załomie (ryc. 2a, d, e, g; 3e) oraz odmiana tego

¹ T. Aksamit, *Sprawozdanie z badań osady neolitycznej w Rzeszowie w r. 1962*, „Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1962”, Rzeszów 1962, s. 11.

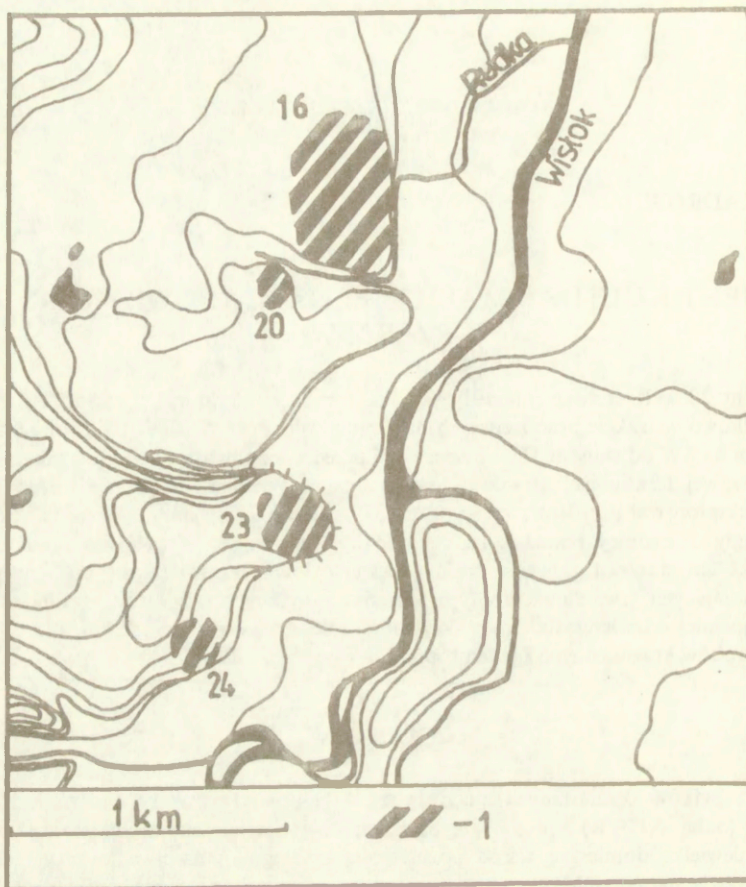
² W opublikowanym krótkim sprawozdaniu z badań na tym stanowisku (Aksamit, *op. cit.*, s. 11) oraz w dokumentacji polowej znajdującej się w Archiwum Działu Archeologii Muzeum Okręgowego w Rzeszowie brak wzmianek o innych obiektach.

³ Por. uwagi na temat funkcji pierwotnych glinianek tego typu w: M. Godłowska, *Próba rekonstrukcji rozwoju osadnictwa neolitycznego w rejonie Nowej Huty*, *Mat. Arch. NH*, t. 5: 1976, s. 10-17; S. Milisauskas, *Early Neolithic Settlement and Society of Olszanica*, *Ann Arbor* 1986, s. 49-83; J. Pavlu, J. Rulf, M. Zapotocká, *Theses on the Neolithic Site of Bylany*, *Pam. Arch.*, t. 77: 1986, s. 293, 294, 360; S. Kadrow, *Osada neolityczna na stanowisku 16 w Rzeszowie na Osiedlu Piastów*, *Spraw. Arch.*, t. 41 1990, s. 15.

⁴ Pavlu, Rulf, Zapotocká, *op. cit.*, s. 312-314.

⁵ Charakterystyka grup technologicznych ceramiki KCWR i KML z mikroregionu rzeszowskiego w: S. Kadrow, *op. cit.*, tabela 2.

⁶ W sprawie terminu „kultura malicka” zob.: M. Kaczanowska, J. Kamińska, J. K. Kozłowski, *Kontakte zwischen der Lengyel-Kultur und der Kultur mit Stichbandkeramik (w:) Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur, Nove Vozokany 5.-9. November 1984*, Nitra-Wien 1986, s. 117-118; J. K. Kozłowski, *The Late Lengyel-Polgar Groups in Poland* [w:] *A Béni Balogh Adám Muzeum Évkönyve XIII. International Prehistoric Conference. Szekszárd 1985*, Szekszárd 1986, s. 304; J. K. Kozłowski, *Z problematyki interregionalnych powiązań Kujaw w młodszej epoce kamienia*. [w:] *Kontakty pradziejowych społeczeństw Kujaw z innymi ludami Europy*, red. A. Cofta-Broniewska, Inowrocław 1988, s. 48-49.

Ryc. 1. Rzeszów, stan. 20 na tle osadnictwa wczesnoneolitycznego:

1 — osady KCWR i KML

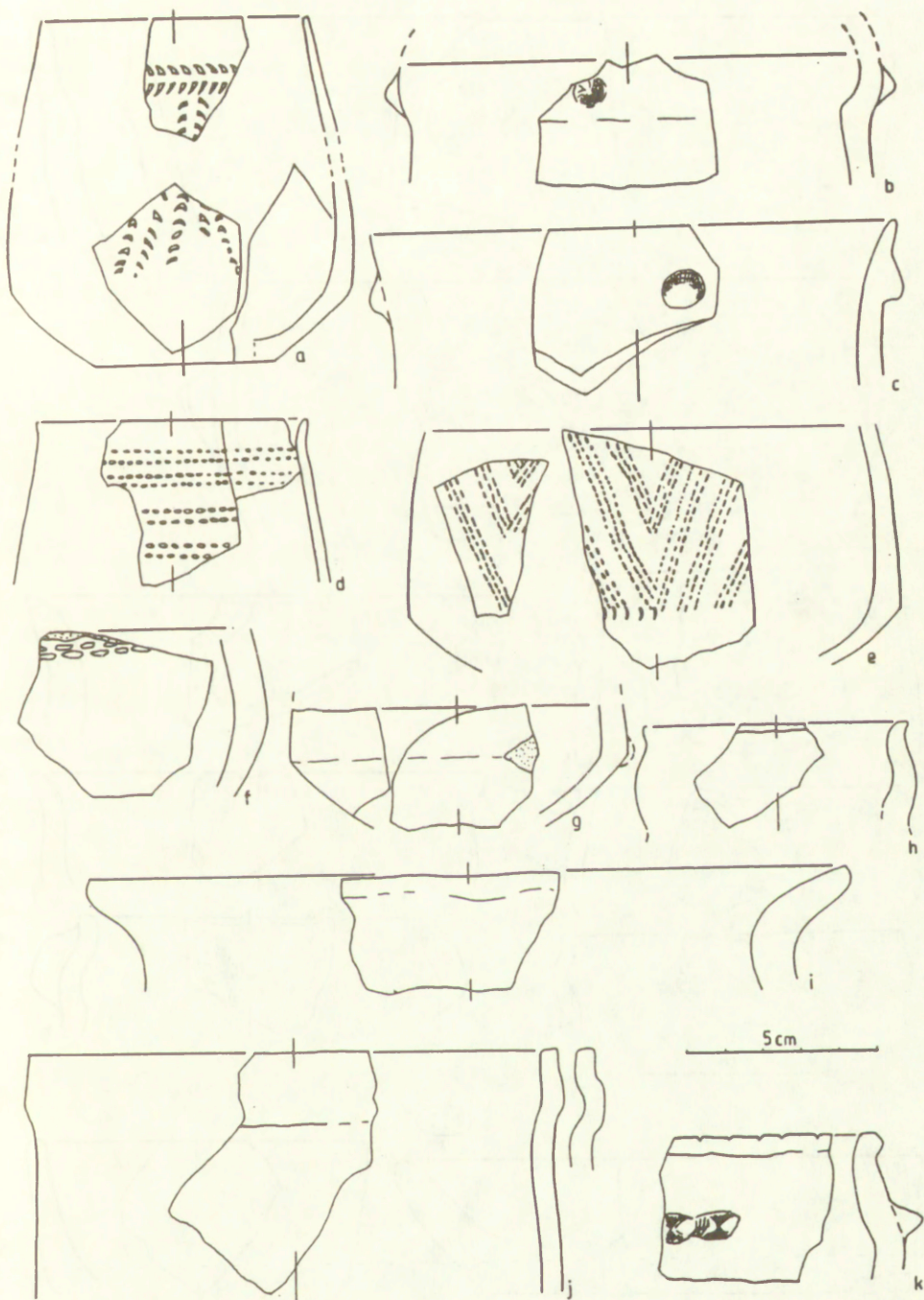
Site 20 against Early Neolithic settlement:

1 — settlements of the Linear Pottery and the Malice culture

typu naczyń o znacznie większych rozmiarach (ryc. 2f). Wykonywane są one zgodnie z regułami grupy technologicznej C (26,9% całego zbioru ceramiki). W masie ceramicznej znajduje się średnio liczna i bardzo drobna (do 0,5 mm) domieszka ziarn ochry, rzadziej piasku, tłucznia ceramicznego lub lekko przesuszonych kawałków gliny). Przełomy z reguły dwubarwne, są niekiedy warstewkowane. Zewnętrzna, często łatwo wyróżnialna warstewka barwy czerwonej, o grubości ok. 1 mm, przypomina „angobę”. Znacznie rzadziej spotykamy się ze skorupami z pucharków grupy technologicznej A (9,6%). Dla tej grupy właściwa jest masa ceramiczna całkowicie pozbawiona intencjonalnej domieszki schudzającej.

Do naczyń grubej roboty należą naczynia z wydętą szyjką (ryc. 2b, h, j; 3g, h), naczynia wanienkowate (ryc. 3i), naczynia misowate (ryc. 3a, j) oraz naczynia z lejkowato rozchylonym wylewem (ryc. 2c, i; 3d, f). Wszystkie te formy wykonywane są z gliny grupy technologicznej F, której zasadniczą cechą jest średnio liczna i liczna domieszka tłucznia ceramicznego o granulacji ziaren często przekraczającej 1 mm.

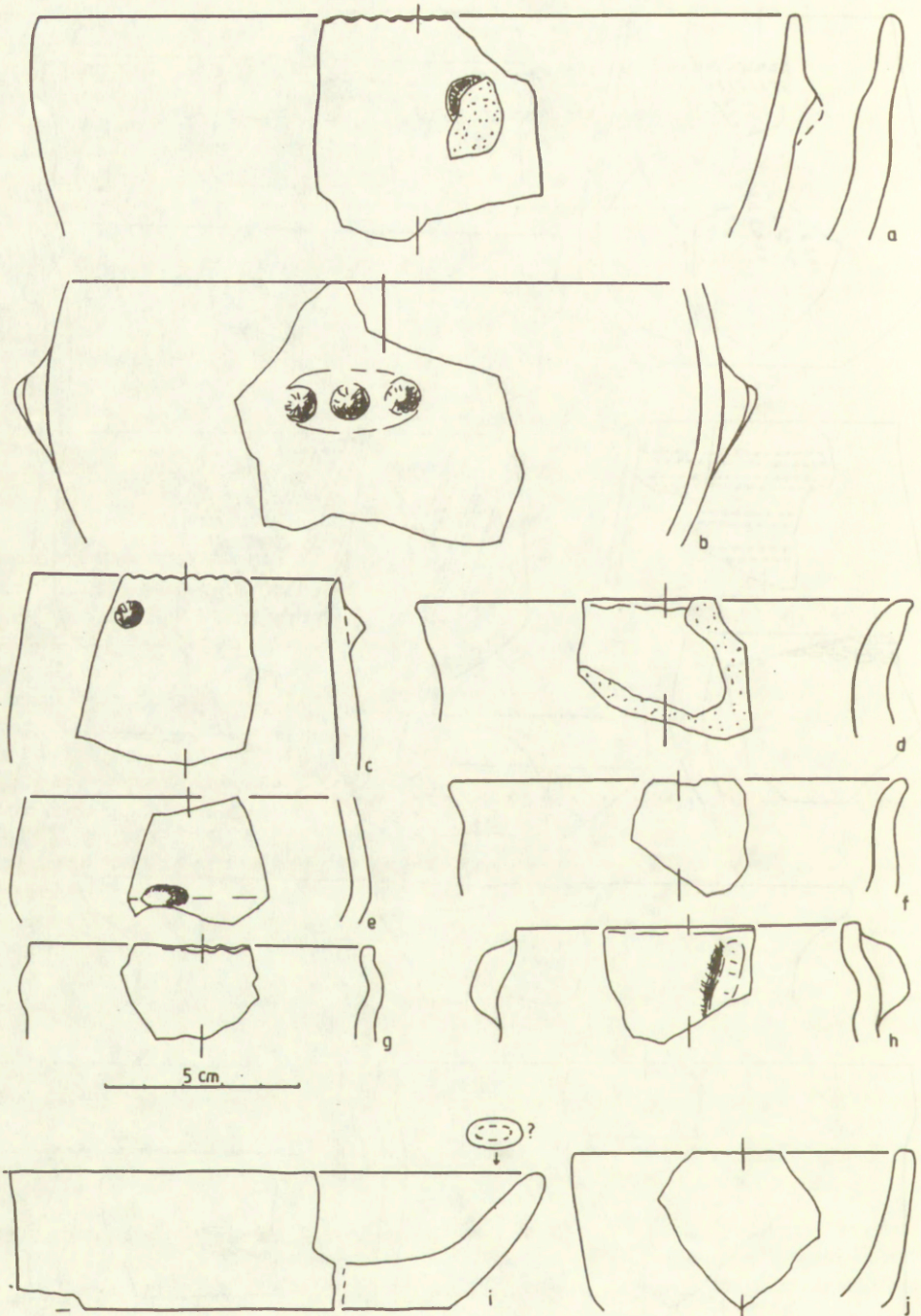
Rozkład klas grubości ścianek naczyń świadczy o tym, że wytwórcy dążyli do maksymalnego ścieniania ścianek w przypadku ceramiki delikatnej. Nie przekraczają one jednak granicy 3 mm, co

Ryc. 2. Rzeszów, stan. 20. Wybór ceramiki KML

Selection of Malice pottery

<http://rcin.org.pl>

Ryc. 3. Rzeszów, stan. 20. Wybór ceramiki KML

Selection of Malice pottery
<http://rcin.org.pl>

uwarunkowane jest zapewne praktycznymi względami wytrzymałości naczynia. W trakcie wytwarzania ceramiki grubej roboty o grubości ścianek decydowała wielkość naczynia. Małe naczynia z tej grupy mają ścianki o grubości 4-6 mm, a największe 6-8 mm. Najliczniejsze są jednak skorupy o grubości 6-8 mm.

Widoczny jest bardzo ścisły związek ornamentyki nakłuwanej z naczyniami delikatnymi. Widzimy zdwojone, poziome rzędy pojedynczych, okrągłych i drobnych nakłuć (rys. 2d); zdwojone rzędy poziomych i ukośnie zwisających linii zbudowanych z haczykowatych (trójkątnych), symetrycznie ustawionych nakłuć (ryc. 2a); potrójne rzędy drobnych nakłuć i kresek w układzie zwisających krokwi (ryc. 2e) oraz poziome rzędy zwielokrotnionych linii zbudowanych z rozległych, owalnych, często nieregularnych nakłuć (lub raczej wydłużonych, płtykich jamek — ryc. 2f). Wątkom kłutym towarzyszą niekiedy nacięcia na załomie brzuśca (ryc. 2e) i płaskie, owalne guzki (ryc. 2g; 3e).

Naczynia grubej roboty zdobione były rzadziej. Karbowano brzegi wylewów (ryc. 2h; 3a, c, g) lub sytuowano różnego typu guzki na ściankach tych naczyń (ryc. 2b, c, k; : a-c, h).

ZABYTKI KRZEMIENNE

Wśród pozyskanych zabytków krzemiennych wyróżniono 6 narzędzi (23,08%), 8 wiórów (30,77%) i 12 odłupków (46,15%). Większość, bo 24 wyroby (92,30%) wykonane zostały z krzemienia czekoladowego, pozostałe z krzemienia jurajskiego i obsydianu (po jednym wyrobie). Obecność niewielkiej domieszki ceramiki KCWR może przemawiać za związkiem artefaktów z obsydianu i krzemienia jurajskiego z tą właśnie kulturą.

W grupie narzędzi przeważają drapacze (4 okazy — ryc. 4a, c, d, f). Znalezione ponadto 1 rylec (ryc. 4h) i 1 wiór z mikroretuszem jednego boku (ryc. 4b). Odłupki charakteryzują się następującymi cechami metrycznymi: długość — 13-47 mm, \bar{x} = 21,9 mm, szerokość — 7-45 mm, \bar{x} = 23,3 mm; grubość — 2-14 mm, \bar{x} = 5,8 mm. Wśród zachowanych piętek występują: 2 uformowane, 2 przygotowane i 1 krawędziowa. Zanotowano także następujące typy powierzchni górnych odłupków: 1 korowa, 1 częściowo korowa, 2 z negatywami jednokierunkowymi, 5 z negatywami wielokierunkowymi, 2 częściowo korowe z negatywami wielokierunkowymi i 1 okrucz.

Wióry i narzędzia wiórowe sklasyfikowane zostały w obrębie następujących klas szerokości: 0-9 mm — 2 okazy, 10-15 mm — 4 okazy, 16-20 mm — 4 okazy, 21-25 mm — 3 okazy i 26-30 mm — 1 okaz, oraz w obrębie następujących klas grubości: 1 mm — 1 okaz, 2 mm — 1 okaz, 3 mm — 1 okaz, 4 mm — 3 okazy, 5 mm — 1 okaz, 6 mm — 2 okazy, 7 mm — 2 okazy, 9 mm — 2 okazy i więcej niż 10 mm — 1 okaz. Wśród piętek zaobserwowano 3 uformowane i 6 przygotowanych, a wśród powierzchni górnych: 5 częściowo korowych, 8 jednokierunkowych i 1 podstępnie częściowo korowy. Stwierdzono także pewną równowagę w liczbie różnego typu fragmentów wiórów (3 fragmenty piętkowe, 3 wierzchołkowe i 2 środkowe).

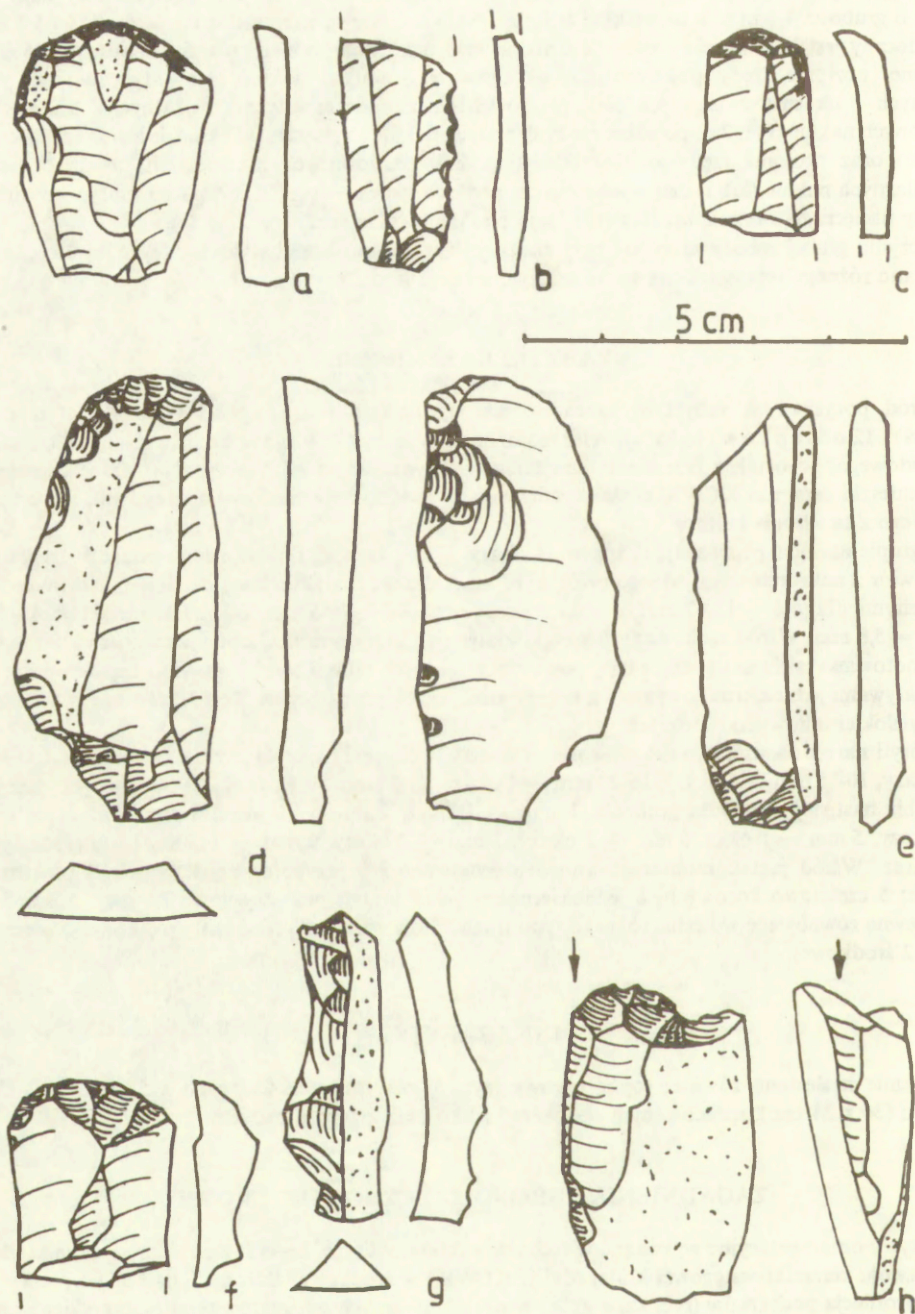
INNE ZABYTKI

W jamie znaleziono również topór rogowy (ryc. 5) o wymiarach 212 x 60 x 55 mm z owalnym otworem (34 x 24 mm), spracowanym obuchem i lekko uszkodzonym ostrzem.

ZAGADNIENIA CHRONOLOGICZNO-KULTUROWE

Motywy ornamentacyjne wykonane w technice nakłuwania (ryc. 2a, d-f) charakterystyczne są dla III fazy rozwoju ceramiki wstęgowej kłutej (dalej: KCWK) w środkowej Europie¹, natomiast płaskie dna i ostra profilacja pucharków (ryc. 2a, e-g; 3e) według klasycznych schematów typologii czeskiej łączą się

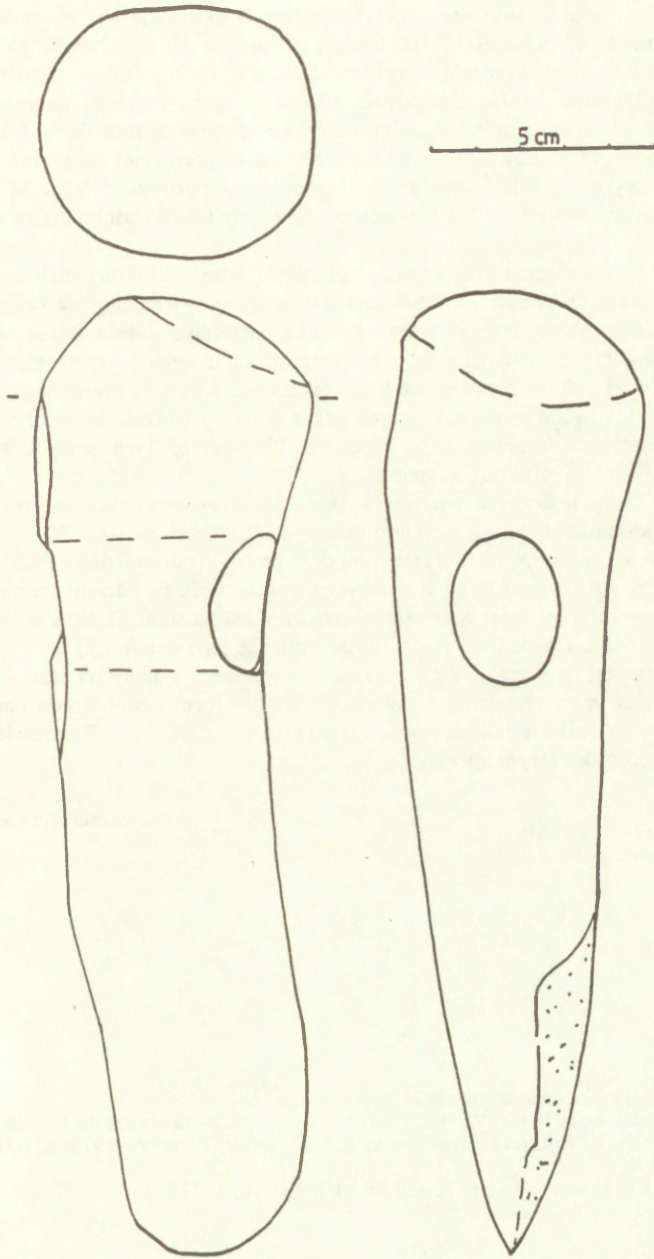
¹ M. Zapotocká, *Die Stichbandkeramik in Böhmen und in Mitteleuropa* [w:] *Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa. Fundamenta*, Reihe A, Band 3, Köln-Wien 1970, s. 6; M. Zapotocká, *Lengyel und die Kulturgruppen mit Stichverzierung* [w:] *Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur. Nove Vozokany 5.-9. November 1984*, Nitra-Wien 1986, ryc. 4.

Ryc. 4. Rzeszów, stan. 20. Wybór zabytków krzemiennych (wszystkie wykonane z krzemienia czekoladowego)

Selection of flint artifacts (all of chocolate flint)

<http://rcin.org.pl>

Ryc. 5. Rzeszów, stan. 20. Topór rogowy

Antler axe

<http://fcin.org.pl>

z jej fazą IVa⁹. Na terenach Małopolski rytm przemian kulturowych mógł być jednak nieco inny⁹. Omawiane elementy pojawiły się tu wcześniej i są widoczne np. w inwentarzach grupy samborzecko-opatowskiej¹⁰, która na podstawie analogii typologicznych datowana jest równolegle z III i IV fazą KCWK oraz z I fazą kultury Lengyel¹¹. Jako nieco późniejsza (tj. współczesna IV fazie KCWK oraz przełomowi faz I/II Lengyel) uważana jest kultura malicka¹². Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że ta klasyfikacja chronologiczna odnosi się jedynie do klasycznych, najlepiej dotychczas rozpoznanych zespołów KML. Na możliwość wczesnego datowania materiałów ze stan. 20 w Rzeszowie, w ramach małopolskich ugrupowań kulturowych z ceramiką kłutą wskazują również naczynia z wydetą szyjką (ryc. 2h, j; 3g, h), charakterystyczne właśnie dla grupy samborzecko-opatowskiej¹³. Z KML wyraźnie łączą się z kolei naczynia wanienkowate (ryc. 3i)¹⁴; pozostałe zaś formy i wątki zdobnicze są mało diagnostyczne kulturowo¹⁵.

Za przynależnością inwentarza zabytkowego opisywanej jamy do kultury malickiej przemawia moim zdaniem szereg niezależnych przesłanek. Stwierdzić można mianowicie, ciągłość zasiedlenia tych samych odcinków terasy nadzalewowej lewego brzegu Wisłoka na terenie miasta Rzeszowa — od momentu pojawienia się inwentarza omawianego typu na obszarze mikroregionu rzeszowskiego aż do schyłku KML¹⁶. Stałe osady tej kultury oraz pozostałości osadnictwa z jej fazy przedklasycznej, tj. Ia (na stan. 3 i 20 w Rzeszowie) lokowane są na najniższych partiach terasy nadzalewowej przy jej słabo rozczłonkowanych krawędziach, co przemawia za ciągłością eksploatacji tych samych stref ekologicznych mikroregionu oraz podobną strukturę gospodarczą.

W zakresie cech technologicznych ceramiki wyraźne podobieństwa omawianego zespołu oraz innych zespołów KML uwidocznia udział grup technologicznych C (26,9% na stan. 20 oraz 23,2% w fazie Ib i 21,9% w fazie Ic KML na stan. 16 w Rzeszowie) oraz grupy F (odpowiednio: 59,6%, 53,6% i 56,2%).

Charakterystyczny jest również trend stopniowego zmniejszania się udziału krzemienia czekoladowego w strukturze surowcowej inwentarza krzemiennych, np. 92% na stan. 20, 50% w fazie Ib i 39% w fazie Ic KML na stan. 16 w Rzeszowie (przy zachowaniu jednakże jego dominacji).

Jak już to próbowano wykazać wyżej, związkom inwentarza z jamy na stan. 20 z KML na tym obszarze nie przeczą również przesłanki wynikające z analizy form i zdobnictwa naczyń. W schemacie sekwencji kulturowej zasiedlenia mikroregionu rzeszowskiego, stan. 20 w Rzeszowie reprezentuje więc fazę Ia (przedklasyczną) kultury malickiej¹⁷.

Pracownia Archeologiczna w Igołomi

⁹ Zapotocká, *Die Stichbandkeramik in Böhmen...*, s. 7.

⁹ A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich. Kultury kręgu nadnaddunajskiego* [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. 2; *Neolit*, Wrocław 1979, s. 100-102.

¹⁰ *Ibidem*, ryc. 37: 1.

¹¹ Kaczanowska, Kamińska, Kozłowski, *op. cit.*, s. 115.

¹² *Ibidem*, s. 115.

¹³ *Ibidem*, s. 100-101.

¹⁴ *Ibidem*, s. 106.

¹⁵ Por. charakterystykę inwentarza grupy samborzecko-opatowskiej i kultury malickiej w: J. Kamińska, *Grupa malicka tzw. kultury nadcisańskiej w Małopolsce* [w:] *Z badań nad neolitem i wczesną epoką brązu w Małopolsce*, red. J. Machnik, „Prace Komisji Archeologicznej”, Polska Akademia Nauk — Oddział w Krakowie, Nr 12, Wrocław 1973, s. 65-104; Kaczanowska, Kamińska, Kozłowski, *op. cit.*, s. 96-102.

¹⁶ S. Kadrow, *The Rzeszów Settlement Microregion in Neolithic*, AAC, t. 29, tabela 8, ryc. 17 b, c (w druku).

¹⁷ *Ibidem*, ryc. 6.

ŚLAWOMIR KADROW

A FEATURE OF THE MALICE CULTURE ON SITE 20 AT RZESZÓW

Finds from site 20 at Rzeszów (fig. 1) are presented. The pottery (figs. 2, 3) includes biconical beakers with stroke ornament (so-called fine pottery) as well as vessels with bulging neck, tub-like pots, bowls and forms with flaring mouth (coarse pottery). The fine pottery differs from the coarse one in technological characteristics, wall-thickness and size.

The flint industry is characterized by the predominance of chocolate flint (92.30%) and of endscrapers in the group of tools. In this context the presence of an antler axe (fig. 5) is of great interest.

The analysis of decorative patterns made in the stroke technique and of certain ceramic forms as well indicates that the pottery in question is related to that assignable to phases III and IVa of the Stroke-ornamented Pottery culture (*Stichbandkeramik*), to the Samborzec-Opatów group and to the Malice culture.

On the basis of such data as the typology and technology of the pottery, the material used in flint industry and the forms of occupation and exploitation of the settled area the site in question has been assigned to the Malice culture. It represents phase Ia of this culture in the Rzeszów microregion.

1954-1955

The first part of the report deals with the general situation of the country in 1954-1955. It is followed by a detailed analysis of the economic situation, which shows a steady improvement in the balance of payments and a reduction in the foreign debt. The report also discusses the progress of the nationalization program and the development of the public sector. In the final part, the author makes some general observations on the economic policy of the government and its impact on the economy.